

ALBERT GÁBOR

Néhány dokumentum megtisztítása

Első kalandom a politikával – mocsaras altalajon

„Találkozásaim” reményeit az orosz tankok taposták el. 1956. november 4-én pesterzsébeti lakásunk falait megremegtető dübörgésük lett a harmóniát sugárzó találkozások lezárása, s nyitánya is két emlékezetes kalandomnak. Följük azonban egészen más ég borult, a politika már-már oszlani látszó, fojtogatón sűrű szmogja újra ránk telepedett. Ezekben a kalandokban irodalomról, művészetről szó sem esik, ennek a világegyetemnek napja, csillaga és felhői, mind-mind egyértelműen a politika szeszélyes törvényeinek engedelmeskednek, aszerint kelnek fel, nyugosznak le, mutatják az égtájakat, vagy borítanak minden homályba. Az altalaj pedig változatlanul mocsaras.

Az 1956-ban kiosztott káderlapomban az állt, hogy „a politika nem érdekli”, és néhány sorral odébb, hogy „ha ilyesmi szóba kerül, az elől ügyesen kitér”. A két állítás némileg ellentmond egymásnak, de megfelelt az igazságnak. A „politizálás”, amely annak idején azt jelentette, hogy stílusgyakorlatként újabb, szellemesebb, sőt meggyőzőbb érvekkel támogassam, igazoljam a pártot, és tegyek hitet – apró részleteiben, lényegtelen, efemer, esetleges jelenségeiben talán korrigálható – lényegében helyes és áldásos politikája mellett, az ilyesféle „politizálás” természetesen nem érdekelt, s távol tartottam magam tőle. Nem bírta a gyomrom. A provokációk elől pedig csakugyan igyekeztem „ügyesen” kitérni.

A hetvenes években egyre aktívabbá váló szamizdat irodalommal, előállítóival, íróival és terjesztőivel – akik korábban úgyszólván mind a nevét változtató kommunista párt tagjai közül kerültek ki – nem volt kapcsolatom. Munkásságukat figyelemmel kísértem, s egyik szerkesztőjük, kiadójuk, aki mellékesen könyvüzérkedéssel is foglalkozott, rendszeresen felkeresett a Zenetudományi Intézetben (akkoriban annak a könyvtárát vezettem), és a különböző antikváriumokban felhajtott zenetudományi munkák mellett ellátott a frissen megjelent szamizdat kiadványokkal. Többször kapacitált, s bizonygatta, hogy az akkor egészen más szellemű, a pártállami diktatúrát óvatosan lebontogató ÉS-ben (értsd: Élet és Irodalom) megjelent s időnként rejtjelzett cikkeimbe bűjtatott gondolatokat sokkal szabadabban, nyíltabban kifejtgetném, és ő szívesen vállalná a kéziratok közvetítését is. Egy esetet kivéve – de az már jóval később történt – kitartóan ellenálltam, s ha olykor nehezen is ment, megtartóztattam magam.

Hogy miért? Annak idején kevesebben, később egyre többen és gyakrabban kérdezték. Mindenekelőtt azért, mert nem volt személyes kapcsolat azokkal, akik – mikor a hit és a meggyőződés ötvenhat nyomán helyrehozhatatlan léket kapott – úgy gondolták, hogy belülről lehet legkönnyebben átalakulásra kényszeríteni a rendszert. Nekem nem voltak olyan családi kapcsolataim és családi hagyományaim, amelyek a párttagságot érthetővé, megbocsáthatóvá vagy természetes, megszokott állapottá minősítették volna. Nekem nem volt központi bizottsági papám, párttitkár rokonom, pártfogóm, aki alkalomadtán például megvédett volna. Én nem szerettem volna megreformálni az akkor uralkodó rendszert, nem akartam jobbra tenni. Ötvenhat óta nemcsak bizonyos voltam benne, hanem *tudtam*, hogy ez képtelenség, erre

nincs lehetőség, s akik ezzel áltatják magukat, s ezt igyekeznek elhitetni másokkal is, azokkal nem szabad egy gyékényen árulnom. Én arra vártam, hogy ez az agyaglábú szörnnyeteg, az új Asszír–Babiloni Birodalom mikor omlik össze. Kívül álltam és kívül éltem az itthon uralkodó rendszeren, és lényegében emigránsnak éreztem és tekintettem magam, itthon maradt „disszidensnek”, a szó eredeti értelmében.

A másik „ok” csak később jelentkezett, és vált egyre meghatározóbbá, vett egyre inkább birtokba, és olyan szellemi enzimeket termelt ki, amelyek határozottan tiltottak és parancsoltak. *Emelt fővel* címmel megjelent szociográfiámról van szó, amelynek anyaggyűjtése közben egyre inkább kezdtem úgy érezni magam, mint a testében napról napra növekvő magzatot hordozó anya. Akinek legfőbb kötelessége a reménységet kihordania és világra hoznia. Egyre erősödött bennem a meggyőződés, hogy amíg ez a könyv igazságot nem szolgáltat a politika áldozatainak – a hazába visszatért bukovinai székelyeknek, a földjüktől megfosztott parasztnak, a kitelepített sváboknak és egyáltalán, mindazoknak, akik a belső kényszertelepitések és a diktatórikus kommunista politika természetes velejárójaként elkövetett bűntények áldozatai lettek –, addig meg van kötve a kezem. Semmi olyat nem tehetek, nem szabad tennem, ami ennek a könyvnek létrejöttét, megszületését megakadályozhatja, késleltetheti.

A könyv a *Magyarország felfedezése* sorozatban minden reklám nélkül, szinte suba alatt, a holt szezónban, 1983 karácsonya után, a két ünnep közötti napokban jelent meg, s ezzel visszanyertem önként, a cél érdekében feladott szabadságomat.

De a visszahódított szabadság útja is göröngyös volt! Már a „visszaszerzés” időpontjának időzítését is sérelmeztem. Mintha a kiadó szégyellte volna könyvemet, mintha titokban szeretne volna tartani, hogy minél kevesebben vegyék észre, vegyenek róla tudomást. Mint ahogy erről is volt szó. Nem a szegényről, hanem a félelemtől. Mikor ezt szavá tettem, a kiadó azzal védekezett – ami még hízlelhetett is a hiúságomnak –, hogy az *Emelt fővel* olyan neuralgikus pontokat érint és tárgyal, amelyekről több mint harminc éve hallgatni kellett, s örüljek, hogy egyáltalán megjelenhetett, és a kemény következetességgel működő cenzúra nem kapott szimatot, és nem tette rá kezét már a kéziratra.

Az első pofon mégis váratlanul ért. Barátaim hívták fel a figyelmemet, hogy a Szabad Európa Rádió egyik, szokás szerint többször megismételt műsorában hosszan ismertetik könyvemet. A sípolásokkal, mesterségesen gerjesztett zakatolásokkal zavart adásról magnófelvételt készítettem, s többször is szembenézhettem azzal a képpel, amelyet a Szabad Európa Rádió hirtelenében festett rólam és könyvemről. Ez a kép felért egy becsületsértéssel, hemzsegek benne a tudatlanságból származó gyanúsítgatások és a szemenszedett rágalmak. Mindezt egy háromnevű, itthon dokumentumfilm-forgatókönyvekkel foglalkozó, 1981-ben az NSZK-ba menekült s ott politikai menedékjogot kérő, akkor még fiatalnak számító íróember követte el.

Igaz, konklúzióként olvasásra ajánlotta könyvemet. De hogyan! Tudni vélte, s el is mondta, hogy Albert Gábor a párttól azt a megbízatást kapta, hogy a negyvenöt utáni ki- és betelepítésekről, a svábok elűzéséről, a parasztság megnyomorításáról írjon könyvet, és kommunista szokás szerint egy szociográfiában mossa hófehérre a szerezcent. Csakhogy Albert Gábor minden erőlködése ellenére – fejtegette a SZER cikkírója – a tények mást mondanak, mint amit a szerző pártutasításra sugallni igyekszik. Mert lássuk csak, mi is a valós helyzet! És ezután, mintha az ismertetés szerzője velem szemben állítaná, két keményen kritizáló részletet olvastak fel könyvemből. Elképedve és tehetetlen dühvel hallgattam. A Szabad Európa Rádió tájékoztatatlanságból származó ostobaságai és politikai inszINUÁCIÓJA ellen még védekezni sem tudtam.

Művészet és politika – *Találkozás és Kaland* – más-más égbolt, más csillagok, más viharok és másféle, kiszámíthatatlan széljárás. Míg a Szabad Európa Rádió politikai adásában egyik, Magyarországáról nemrégiben érkezett, tehát feltételezhetően alapos és friss információkkal fel-

fegyverzett munkatársra bértollnoknak igyekezett bemutatni, addig ugyanannak a Szabad Európának irodalmi osztályán az évek óta Londonban élő, személyesen nem ismert Határ Győző minden megjelenő regényemről, novelláskötetemről beszámolt hallgatóinak, kritikusnak, értelmezőnek és olyan empatikus elismeréssel, hogy épp ezért nem is volna ildomos idézőnem belőle. Ott elhangzott kritikáinak, tanulmányainak válogatása azóta Magyarországon is megjelent *Határ Győző irodalomtörténete* (Tevan Kiadó, 1991) címmel.

A Szabad Európának, elsősorban Határ Győzőnek, de egyéb irodalmi, művészeti műsorainak és munkatársainak is (és itt hosszú névsor következhetnék) sokat köszönhetek, s pontosan ezért ért váratlanul ez a politikai bunkó. Majd egy évtizeddel később, mikor a határainkon túl élő magyaroknak szánt Magyarok Világlapja főszerkesztőjeként Münchenben jártam, az inkriminált és inkrimináló ismertetés szerzőjével is volt szerencsém találkozni. Nem állhattam meg, hogy fel ne idézzem és fejére ne olvassam szociográfiámról tartott balga „méltatását”. Tudta, mire gondolok, és körömszakadtáig bizonygatta, hogy vagy rosszul emlékszem, vagy félreértettem a műsort. Azóta a szerző visszatelepült, és az eltelt tizenhét év sűrű fátyolt vont a történetek elé. De akkor, 1984-ben, a visszahódított „szólásszabadság” első hónapjaiban ez a méltatlan támadás vagy „félreértés” – minek tagadjam – szitkozódásra ragadtatott, és nemcsak bosszantott: elkésértett, sőt fájt is.

Ma már azonban ezt is megértem, és a pár éve „disszidált”, sebzett lelkű cikkírónak teljes, feltétel nélküli felmentést adok. (Nem azért írom ezt le, mintha a felmentésre valakinek is szüksége volna. Erre a rehabilitációra egyedül nekem van szükségem.) Az emigrációba kényszerült ember (és ez lehet belső emigráció is) minden legális, a párt által ellenőrzött fórumon elhangzott kijelentést, megjelenő könyvet eleve (jogos és érthető) gyanúval fogad. Minél bátrabbnak, minél leleplezőbbnek látszik, annál inkább megerősödik benne ez a gyanú. Csapdát sejt, a hatalom, a diktatúra, a totalitarizmus újabb cselvetését, szemfényvesztő, fondorlatos öngazolását látja benne, a jóhiszeműek félrevezetésének eszközét, az igazság látszatába burkolt újabb és veszélyesebb hazugságot, az igazságra szomjas emberek megtévesztését.

Hogy a Münchenből érkező „üzenetnek” ilyesmi lehetett a hátterében, csak megerősítette az egyik szamizdatban megjelent, ugyancsak rosszindulatú támadás. Igaz, ez már későbbi ügy, hiszen a könyv, az *Emelt fővel* 1983-as dátummal (karácsony és újév között) jelent meg, az említett támadás pedig a Hírmondó stencillel sokszorosított 22. száma 1986-ban. Nem is volna érdemes foglalkozni vele, ha szerzője nem olyasvalaki, akit magam is sokra becsültem (és becsülök), a felvidéki magyarság hányattatásának ismert és üldözött krónikása, *A bontalanság évei* című könyv szerzője, Janics Kálmán.

A meghurcoltatás tönkretette az idegeit – vigasztaltak barátaim –, a gyanúsítgató, minden realitást nélkülöző cikket a beteges túlérzékenység számlájára kell írni. A cikk azonban megjelent, s úgy ítélt meg, mindenképpen válaszolnom kell rá, és mivel a támadás szamizdatban jelent meg, nekem is ott kell válaszolnom. Ha legális lapban hozom szóba, az felér egy feljelentéssel.

Álnéven, Tacitus aláírással, *Sine ira et studio* címmel, harmadik személyben védtem meg az *Emelt fővel* szerzőjét a Hírmondó következő számában (5. évf. [1987] 23. sz. 55–62. o.).

Az alábbiakban ebből a szamizdatok tengerébe süllyedt válaszból – nem is annyira a védekezés, mint inkább a vádak kedvéért – idézek néhány részletet:

„Albert Gábor könyve (*Emelt fővel*) nem szorul védelemre. A könyvet csupán el kell olvasni, s célja, indíttatása fehéren-feketén kiderül. Hogy vannak benne tévedések, esetleg hibás adatok, tudjuk: ilyes jellegű korrekciók a magyar sajtóban is megjelentek. Eddig azonban naiv olvasóként azt hittem, hogy a könyv jó szándékát, a szerző becsületos törekvését nem lehet kétségbe vonni. Janics Kálmán A Hírmondó augusztus–szeptemberi számában közzétett cikkében – miközben bizonyos adatokat, megállapításokat korrigál – ezt teszi. Úgy igyekszik bemu-

tatni a szerzőt, mint aki valamiféle „helyezkedés” szellemében meghamisítja a történelmet. Ha nem Janics Kálmán neve állna a cikk fölött, még azt is hihetnénk, közönséges provokációval állunk szemben. A cikk hangneme ugyanis méltatlan Janics Kálmánhoz, *A bontalanság évei* című könyv szerzőjéhez.

Az inszinuáló hangot írjuk a rossz idegrendszer számlájára, s elfogultság nélkül – sine ira et studio – nézzük meg sorjában Janics Kálmán ellenvetéseit.

•Meghökkenő – írja Janics Kálmán –, hogy Albert Gábor kiemeli és pozitívan értékeli azt a Jurij Zvarát, aki már 1970-ben elindította a harcot a nemzetiségi kulturális önigazgatás alapelve ellen, ma pedig a szlovákiai magyar nemzetiség objektummá való lefokozásának élenjáró ideológusa. Cikkében több helyen is hivatkozik arra, hogy Albert Gábor „tapintata (...) érthető, hiszen forrása: Jurij Zvara”.

Jurij Zvara, a pozsonyi egyetem történészprofesszora, több könyvet írt a nemzetiségi kérdésről, s az elmúlt évben Magyarországon is járt, sőt az Akadémián előadást is tartott. Előadása szövegét tudomásom szerint nem publikálták, csupán sokszorosított „jegyzőkönyvet” készíttettek róla. Ennek a terjedelmes előadásnak szövegéből idézek. Albert Gábor szóban forgó könyve ugyanis eljutott a szlovák professzorhoz, s ő szükségesnek érezte, hogy itt, Budapesten elmondja róla véleményét.

•A könyv – így Jurij Zvara – 1983-ban jelent meg Budapesten. Természetesen nem egy tipikus kiadványról van szó, hanem egy olyan könyvről, amely a CSKP és Csehszlovákia nemzetiségi politikáját rossz fényben tünteti fel. Egyik részében kronológiailag összegezi a csehszlovákiai magyar nemzetiséggel kapcsolatos politikát 1945-től egészen 1968-ig.

Nemcsak arról van szó, hogy a szerző részben Janics Kálmán csehszlovák állampolgár adataira támaszkodik. Ez az egykori orvos, abszolút dilettáns történész, olyan ember, aki csúnya módon az emigráns központok kezére játszott néhány csehszlovákellenes támadásban. Sokkal inkább arról van szó... [hogyl] ... a magyar kisebbség elleni intézkedésekért Beneš és Gottwaldot teszi felelőssé, és különösen a Szlovák Kommunista Pártot, mintha az egész kérdéskör a párt (tehát a szlovákok) ügye lett volna.

Janics Kálmán szerint tehát Albert Gábor könyve azért félrevezető, mert „helyezkedésből” Jurij Zvara adatait használta fel, és annak szellemében interpretálta az eseményeket; Jurij Zvara szerint viszont, épp ellenkezőleg, Janics Kálmán volt Albert Gábor rossz szelleme. Az igazság pedig az, hogy Albert Gábor valóban felhasználta Jurij Zvara *adatait*, mentegetőzéseiből, magyarázataiból azonban úgyszólván semmit sem fogadott el. Ezért érthetetlen – különösen Jurij Zvara fent idézett mondataival szembesítve – Janics Kálmán következő megjegyzése: „Jó lenne tisztán látni, miért kell az olvasó előtt eltitkolni, hogy ezt a kormányprogramot [a kassai kormányprogramról van szó] az első betűtől az utolsóig Klement Gottwald szövegezte meg Moszkvában, 1945 februárjában és márciusában, ugyanaz a Klement Gottwald, aki a magyar-üldözés legfőbb irányítója volt... [a szerző, azaz Albert Gábor] mélyen hallgat... arról, hogy a szlovákiai magyarság etnikai szétzúzását nem a hazai politikai tényezők, hanem a londoni és moszkvai csehszlovák emigrációk vezéremberei agyalták ki.”

Jurij Zvara, úgy látszik, jobban tudta olvasni Albert Gábor könyvét. Előadásában ugyanis éppen azt nehezményezte, hogy a könyv írója (talán épp Janics Kálmán nyomán?) a *Londonban* kormányt alakító Beneš és a *moszkvai* emigráció vezetőjét, Klement Gottwaldot teszi felelőssé. És – tegyük hozzá – némileg joggal, mert az *Emelt fővel* 205. lapján a következő olvasható:

•Beneš köztársasági elnök és a londoni emigráns kormány a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésének konkrét követelésével egészíti ki programját. A követelést a nyugati hatalmak nem méltányolják... Beneš elnök mindent megtesz annak érdekében, hogy a moszkvai emigráció, és elsősorban Klement Gottwald, csatlakozzék programjához. 1944. május 11. Klement

Gottwald, a Cseh Kommunista Párt főtitkára Moszkvában tartott beszédében megemlíti, hogy az új Csehszlovákia területéről a magyar nemzetiséget el kell távolítani.”

A továbbiakban az 1968-as események előzményeit kéri számon Janics Kálmán, és az 1968 októberében megszavazott s az utolsó pillanatban puccsszerűen, a magyarság számára hátrányosan megváltoztatott nemzetiségi törvény ismertetését hiányolja.

Válaszként a csehszlovákiai Új Szó 1968. október 29-i és november 7-i száma alapján pontosan közlöm (azaz: közli *Tacitus*) a két törvénytervezet szövegét. Tudomásom szerint a magyar sajtóban ez sem addig, sem azóta nem jelent meg, s csak A Hírmondó néhány száz példányban stencillel sokszorosított oldalain olvasható. Az Albert Gábor *Emelt fővel* című könyvét védő és Janics Kálmán helyreigazításait köszönettel elfogadó és méltányló cikk a következőkkel zárul:

„Hogy ez az *alkotmányjogi puccs* pontosan mikor (a szavazás előtt vagy után), milyen körülmények közt ment végbe, nem tudom. Csupán azt, hogy éle kik ellen irányult. És hogy a tendenciát még akarva se lehessen félreérteni: 1972. április 12-én a *Csemadokot törlik a Szlovák Nemzeti Front tagjai közül*.

Igaza van Janics Kálmánnak: Albert Gábor mindezekről hallgat. De hát mi mást tehetett volna, ha a kérdésnek nincs irodalma. A szakértők ködoszlatás helyett csak ködösítenek, és Janics Kálmán egyébként alapvető könyvében sem olvashatunk erről. Az eltelt másfél évtized megtette a maga „áldásos” hatását: az áldozatok, a megnyirbált jogú felvidéki magyarok emlékezete megromlott, önérzetük, öntudatuk is megroppanóban van, nem beszélve a fiatalokról, akik hitetlenkedve és megdöbbenve olvassák – ha ugyan kezükbe kerül – a kétféle alkotmány-törvényt.

Itthon, Magyarországon a felvidéki kérdés körüli tudatlanság még ennél is vészesebb. Albert Gábor könyve nyílt, köntörfalazás nélküli beszédével, gazdagon dokumentált tablóival ennek az egyetemes tudatlanságnak felszámolására vállalkozott; egy másik, eddig elhallgatott és megtagadott Magyarországra nyitott ablakot (hazai telepítések, a németek kitelepítése, a bukovinai székelyek sorsa, a belső migráció, a földosztás, a szövetkezetesített paraszti gazdaságok, a nemzetiségi kérdés stb. stb.). Túlzás nélkül mondhatjuk: az *Emelt fővel* történelmi hivatást teljesített.

Janics Kálmán más közegben élve ezt nyilvánvalóan nem érzékelte. Cikke írásakor nem vette észre, hogy miközben saját igazát bizonygatja, oktalanul vonja kétségbe Albert Gábor becsületességét, s ezzel nemcsak saját hitelét rontja, de – magának a közös ügynek is árt.”

És még annyit magyarázatként és mentségemre: az *Emelt fővel* 507 oldalas könyv, elsősorban a hazai telepítésekkel és a betelepültek-betelepítettek magyarországi sorsával foglalkozik. Az úgynevezett felvidéki kérdésre – úgyszólván partizánakcióként –, az események tárgyalagos, szinte csak kronológiai felsorolására mindössze 16 oldal jutott. Olyan adatok tömegét kellett erre a néhány oldalra tömöríteni, amelyekről az itthoni olvasók harmincöt éve még csak harangozni sem hallottak. Ez a 16 oldal persze hogy kevés, a könyv témája azonban nem a felvidéki kérdés taglalása volt, és ha második kiadásra sor került volna – mint ahogy erre bizonyos okok miatt sor nem kerülhetett, s az okokra majd még visszatérek –, akkor Janics Kálmán helyesbítéseit – ahogy alteregóm, *Tacitus* is megírta – felhasználtam volna.

Egyébként épp ez a felvidéki kérdéssel foglalkozó 16 oldal volt az a „béka”, amelyet legnehezebben nyeltek le a hivatalosok. (Megemésztésről már nem is beszélek.) A Népszabadságban megjelent ismertetés úgy húzta ki a kérdés méregfogát, hogy erről a fejezetről egyszerűen nem vett tudomást. Úgy írt a könyvről, mintha abban a felvidéki magyarok kitelepítéséről, az ottmaradtak jogfosztottságáról (amely hasonló volt a magyarországi svábokéhoz) egy szó sem esnék. A határon túli „hivatalosok” meg szinte csak ezeket az oldalakat olvasták, s épp az előbb emlegetett Jurij Zvara a csehszlovák–magyar történészkonferencián botrányos provo-

kációnak minősítette. A magyar történészek akkor és ott – ahogy a hozzám kéziratban eljuttatott, a helyszínen készített jegyzőkönyvből kiderül – védelmükbe vettek. Mindenesetre Janics Kálmánnak köszönhetem, hogy ha csak egy stencilezett, csak kevesek kezébe kerülő szamizdatban is, de korrigálhattam azokat a lényegeset még csak nem is érintő, apró tévedéseket, amelyekre – sajnos, sértegetések közepette – felhívta figyelmemet.

Írószövetségi közjáték

A hetvenes-nyolcvanas évek táján az írószövetségben, különösen közgyűlésein, az ötvenhatos hagyomány folytatásaként a hivatalos beszámolók mellett egyre többször hangzottak el olyan spontán hozzászólások, amelyek nemcsak valódi sajtószabadságot, a hatalom, a minisztérium felügyeletétől mentes folyóiratokat követeltek, hanem – az irodalom belügyein, az irodalompolitikai visszaéléseken túl – olyan, az ország sorsát érintő kérdéseket hoztak szóba, amelyekről és amelyeket egy jól működő parlamentben kellene és szokás megtárgyalni.

Az írószövetség közgyűlésein minden szövetségi tag szót kaphatott, az előzetes cenzúra nem működött, s a sajtón keresztül, esetleg a külföldi újságírók híradásaiból minden, ami ott elhangzott, a nyilvánosság tudomására juthatott, mint ahogy jutott is. A közgyűlések jegyzőkönyvei – igaz, belső használatú kiadványokban – megjelentek, azokat a tagok hivatalból megkapták, de az írószövetség hiteles története csak a résztvevők emlékezetében él, megírására avatott tollú ember még nem vállalkozott. A mögöttünk hagyott keserves negyven esztendő nemcsak a személyes bátorság, az elvhűség és a szolidaritás példatára, a történésznek a megalkuvás, a hatalomhoz való elvtelen dörgölődés sok-sok szálnalmas, szégyenletes emberi gyöngeségéről is be kellene számolnia. Például arról, hogy a hatalom képviselője, még az egyetemről ismert irodalomtörténész, a részegen önmagát is pocskondiázó, szálnalmas Tóth Dezső miniszterhelyettesként milyen pökhendi durvasággal fenyegette meg egy alkalommal az egész írószövetséget. Vagy amikor a jelenlegi városházán titkos szavazással kiszorítottuk a választmányból Király Istvánt és társait, s ahogy az akkori legfőbb ügyintézőt, Pándi Pált körülkuncsorogták az ifjú pártsamesz írók, sutyorogva hordták a híreket, hogy egyesek szervezkedtek, összebeszéltek, a választást érvénytelennek kell nyilvánítani. A párt a besúgóhálózaton keresztül persze mindenről tudott, és ha nem is lehetett mindenkit elhallgattatni, azt elérték, hogy az írószövetség közgyűléseinek nyilvánosságát előbb korlátozták, majd teljesen megszüntették. Az írók mindent elmondhattak, még a Központi Bizottság vagy a Politikai Bizottság jelen lévő tagjának a szemébe is vághatták igazságaikat, de erről a sajtó – kivéve természetesen a felburjánzó szamizdatokat – semmit sem írhatott meg, mert abba az épületbe, ahol a közgyűlést tartottuk, egyetlen újságíró sem tehetette be a lábát. Az 1981-es, decemberi közgyűlést már ilyen körülmények közt tartottuk, pontosan azon a napon, amikor Lengyelországban bevezették a szükségállapotot.

A visszanyert szabadság felelősségével ilyen előzmények után készültem a Vigadóban 1986. november 29–30-ra összehívott kétnapos közgyűlésre, amelyet az előzőkhöz hasonlóan teljes hírzárlat kísért, a sajtó nem vehetett rajta részt, s mivel magas rangú politikai vezetőket is vártak, mindenki csak a meghívó felmutatásával léphetett be az épületbe. (Személyi motozásra akkor még nem került sor.)

Hónapokkal előbb elhatároztam, hogy – történjék bármi – elmondom, ami régóta nyomja a szívemet. Erről senkinek sem szóltam, senki sem tudta, hogy fel akarok szólalni, és azt aztán végképpen nem, hogy miről fogok beszélni. Egyes-egyedül feleségem, Zsuzsanna olvasta azt a három-négy oldalas szöveget, amelyet jó néhányszor alaposan átgyúrtam, minden szavát tízszer is megrágtam.

A Vigadó nagytermében az elnöki pulpituson Hubay Miklós elnökön és Jovánovics Miklós titkáron kívül ott ültek az illusztris vendégek, akiknek nyilván az volt a feladatuk, hogy már jelenlétükkel megfélemlítsék a kiszolgáltatott írókat, s alkalomadtán letorkolják, ráncba szedjék a renitenskedőket. A Pártot Pál Lénárd akadémikus, a PB tagja és Berecz János, a történettudományok kandidátusa, a PB póttagja képviselte. A másodhegedűs kormányt pedig a számtalan posztot megjárt akkori kultuszminiszter, a tudása alapján jobb sorsra érdemes Köpeczi Béla, aki egyébként irodalomtörténeti munkássága jogán maga is tagja volt a szövetségnek.

Az események, úgy látszott, a megszokott protokoll szerint zajlanak. Hubay Miklós fellegekben járó irodalmi esszével andalította a résztvevőket, de a hivatalos üdvözlések és Jovánovics titkári beszámolója után – ahogy mindenki várta, s amitől a hivatalosak tartottak – más hangnemre váltott a közgyűlés. Csurka István számonkérőn bejelentette, hogy „ég az ecsedi lúp”. Megint terítékre került a Tiszatáj betiltásának ügye, **Eörsi István** a hallgatásra ítélt írókról beszélt, Mészöly Miklós pedig a tőle megszokott diplomatikus eleganciával kérte a közgyűlést, hogy politika helyett beszéljünk irodalomról, a politika pedig vegye tudomásul az irodalom öntörvényű szuverenitását. Köpeczi válasza lélektelen, a könyökvédős párttisztviselő mindent elutasító vagy inkább mindent lesöpörő és semmibe vevő fölényességével éreztette, hogy neki, hogy nekik valójában semmi megtárgyalnivalójuk nincs. A hangnem fenyegető volt, és ez a magatartás erősen valószínűsítette azt a kósza mendemondát, hogy a pártküldöttek az írószövetség működését felfüggesztő határozattal kibélelt zsebbel érkeztek, s ha az írók nem fékezik magukat, kivágják az asztalra a végső adut.

A korábbi években az ebédszünet egy része mindig bűjőcskázással telt el. Aczél György ugyanis ezt az időt használta fel arra, hogy afféle fordított cercle-t tartson. Nem hozzá járultak, hanem ő járt körbe-körbe, sorra odaszegődött a beszélgető-falatozó csoportokhoz, akivel úgy hozta a sor, kezét rázott, váltott néhány barátságos szót, és ezekkel a „kézfogásokkal” minél több írói igyekezett kompromittálni. Legalábbis magam így értelmeztem, s ahelyett, hogy az egyik ablakmélyedésben békésen elfogyasztottam volna az állófogadás finomságait, én is körbejártam, s így sikerült elkerülnöm a nem kívánt nyájas beszélgetést. Most nem kellett ilyesmitől tartanom: a vezérkar nem ereszkedett le a plebs közé. Visszavonult, és nekik külön szobában szolgálták fel az ebédet.

Jelentkezési lapomat, hogy szót kérek, már délben odatettem az elnökség asztalára. Múlt az idő, az elnök kártyázott a lapokkal, és mindig mást szólítottak. 1986. november 29-e szombati napra esett, és délután, a lezárás előtti utolsó szünetben odamentem az akkor elnöklő Bodnár Györgyhez, aki éppen Cseres Tiborral beszélgetett, s kértem, ne tegye át hozzászólásomat vasárnapra, mindenképpen ma, az első napon szeretnék szót kapni. Barátaim közül már többen hazamentek („halál unalom, úgysem történik semmi!”), mikor Bodnár György bejelentette, hogy az idő sürget, este hangverseny lesz a Vigadóban, s a termet időben kell átadnunk, mert előtte még kitakarítják. Így ezen a napon már csak két hozzászóló kap szót, mondta, Albert Gábor, majd Kiss Gy. Csaba.

Felmentem az emelvényre, szemben velem a késői órában megritkult széksorok, balra tőlem a hosszú asztal mellett az egész napos szózuhatagtól kábult pártemberek: Berecz János, Pál Lénárd és egy hölgy. Fészkelődnek, és ásítva várják, hogy ez a kezében néhány lapot szorongató, már fiatalnak sem mondható, senkit és semmit sem képviselő, sosem hallott nevű író odalépjen a mikrofonhoz, és előadja unalmas sirámain.

A szívem a torkomban dobogott, s most is, hogy ezeket a sorokat írom, kerülget az enyhe szívszorulás. Mert mit is mondtam? Miről is beszéltem?

Fojtott, csendes hangon így kezdtem:

Tisztelt Közgyűlés!

Szoros értelemben nem szövetségi ügy, amiről néhány szót szeretnék ejteni. De hát Magyarországon az irodalom sosem volt pusztán művészeti kérdés, s magam is úgy vagyok vele, hogy mindezt el kell valahol mondanom, annak ellenére, hogy Bornemisza Péter szavait kölcsönvéve: egyfelől félek, másfelől ég a szívem, és talán az oldalamon is kifakadna, ha a számat föl nem tátnám.

Erre a felütésre azért mintha jobban odafigyeltek volna. Szívdobogásom alábbhagyott, akkor még a balomon mocorgó elnökséget is láttam, aztán ők is eltűntek, óriási csend vett körül, és számomra is természetellenes természetességgel hangzottak akartan nyugodt mondataim. Így folytattam:

Hadd kezdjem egy személyes emlékekkel.

Annak idején, mikor szociográfiámon dolgoztam, a két világháború közti magyar társadalom úgyszólván minden nyavalyájával szembe kellett néznem. A rettentő szegénységgel, a falvakat fojtogató nagybirtokrendszerrel, a megbonthatatlan látszó feudális hierarchiával. S míg a jelent szembesítettem a régmúlttal, s Fülep Lajos, Németh László, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Szabó Zoltán, tehát a kor szellemi és lelkiismereti elitjének írásait olvastam, kétségbeesett reménykedésük, pesszimista bizakodásuk szívszorító irigységgel töltött el.

A bitűket irigyeltem.

Mert látbattak bármi sötéten, lehettek bármilyen hisztérikusan pesszimisták és reménytelenek, azt azért tudták, hogy létezik megoldás, tudták, hogy a nagy játszmaiban, melynek tétje egy ország sorsa, az ütőkártyák az ő kezükben vannak: a parasztság minden baját megoldani látszó földreform lehetősége, a félf feudális rendszert felváltó szocializmus édenkertjének látomása, és az ezeket kísérő, tőlük elválaszthatatlan s nálunk még soha meg nem valósult demokrácia ígérete.

Mindezek megvalósítására 1944 után – igaz, vert helyzetben – lehetőség is nyílt. Földreform, szocializmus, demokrácia, az országgyűlési választásokon elsőpró többség, lelkes szavazó tömegek.

De mit mond az a másik, a hitelesebb, a tökéletesen titkos, mindenféle manipulációtól mentes és szavakban meg sem fogalmazható népszavazás, amit a statisztikákból lehet kiolvasni?

A harmincas években, mikor Illyésék megbízták a vészbarangot, s bírt adtak a magyarság pusztulásáról, a természetes szaporodás országos átlaga tizennégy ezrelék volt, az Ormánságban viszont, a betegség egyik góciában, mindössze három ezrelék. S mi a helyzet most? Jelenleg az országos átlag az ormánságinak csupán egyharmada, egy ezrelék, s minden évben egy tizenbét-büszkezer lakosú kisváros tűnik el Magyarország demográfiai térképéről. Évente ennyivel fogyunk, s az előrejelzések az ezredfordulóra még nagyobb mérvű fogyást jósolnak. Az öngyilkosságok magas száma, a nagyarányú alkoholizmus, az ijeszítően magas mortalitás mellett a születések számának ez a katasztrofális csökkenése felér egy népszavazással, társadalmi méretű tiltakozással. Csak, sajnos, az egészséges dinamizmus hiányzik ezekből a szomorú számokból, a pozitív vagy negatív előjelű, teremtő vagy rontó indulat. Legfeljebb egyet nem értés fogalmazódik meg bennük, passzív belenyugvás a megváltozhatatlanba, önpusztító beletörődés.

Pedig az ütőkártyák az asztalra kerültek. A beteg – gyakran akarata ellenére, esetleg fizikai kényszer hatására – bevette a gyógyszert. És a helyzet súlyosabb, mint valaha.

Mert közben elsikkadt valami: a földreform ugyan végérvényesen megszüntette a nagybirtokrendszert, de az agrárszegénységet nem számolta fel, s ugyanakkor az ezt követő kulákpoli-

tika – a Jucsek-rendszer demokratikus meghosszabbítása – a középparaszt még meglévő energiáit is végleg felőrölte; a szocializmus személyi kultuszba torkolt, koncepciós perekkel kompromittálta magát; a demokrácia pedig csak a politikai zsargonban létezett, de lényegében sem azok nem tudták, mi fán terem, akik unos-untalan erről szónokoltak, sem akik a bőrükön érezték biányát.

A statisztikákban a biológikum szavazott, és ez adja tudunkra – akár kedvünkre van, akár ellenünk –, hogy a magyarság egészének nem tetszik, ami az ifjúsággal történik, nem tetszik a jövedelemelosztás, nem tetszik az elfogadott és társadalmilag érvényesülő értékrend, nem tetszik, hogy március tizenötödikén Budapesten rendszeresen verik a diákokat, nem tetszenek az egyetemi felvételik, iskolarendszerünk, a korrupciók, a korrumpálódott közélet, az elvtelen politika.

Nem tetszik az értelmiségi munka semmibevétele, nem tetszik, hogy a munkásnak szégyellnie kell munkáját, hogy egyáltalán, a munka szűgyen, hogy a munka nélkül szerzett pénz kétszer olyan értékes, és munka nélkül tízszer annyit lehet keresni.

Nem tetszik a szocializmus bedó-rendszere, a GMK, nem tetszik a Tiszatáj körüli herceburca, a Csurka-ügy, nem tetszenek a szilenciumok, nem tetszenek a majdnem titokban megtartott írószövetségi taggyűlések, és még sok minden nem tetszik, s legtöbbször bizonyára azt sem tudnák megmondani, hogy mi nem tetszik, de valamiért nem érzik jól magukat, nem látják értelmét, hogy több gyereket hozzanak világra, végső soron semminek sem látják értelmét, mert céljaik csak néhány naposak, nemzeti önértékük megroppant, védekezésül kétségbeejtően realisták, és csak abban hisznek, amit meg lehet markolni.

Mindez nem új dolog – lehetne ellenvetni. Kölcsey már hasonlót emlegetett, Teleki Lászlót a bázai sivárság kergette öngyilkosságba, Ady ezen báborgott, és ezen estek kétségbe a két háború közt a világosan látók.

Csak hogy közből elszalasztottuk a nagy lehetőséget, amikor át lehetett volna gyúrni ezt a nemzetet. Féltő és kemény szeretettel.

Helyette mi történt 1948 után?

Százszor becsapták, önértékében megalázták, múltjából kiforgatták, hamis büntudattal benívtették, a határainkon kívül élő rokonait megtagadtatták vele, balottaitól megfosztották – a második világháború emlékmű nélkül maradt hősi balottaira gondolok, és a badifogságban elpusztult százazrekekre –, és mikor tiltakozásul felemelte fejét, rátapostak. A lélek legjobb esetben féligazságokat kapott táplálékul, az igazság pedig – jól tudjuk – abszolútum. A féligazság – teljes hazugság.

A balottak persze egészen jól megvannak emlékmű nélkül, nem nekik van szükségük rá; a határainkon kívül élő magyarok sem pusztulnak bele, ha mi nem törődünk velük, vagy nem abba pusztulnak bele. De mi, az itthon élő magyarság igen! A mi önbecsülésünk, a mi önértékünk követeli, hogy törődjünk velük, akár még ellenükre is. Mert ha gyáván, bármilyen ésszerű okra, meggyőző féligazságra hivatkozva magukra hagyjuk őket, meglapulunk és hallgatunk, az itthon élő tízmilliónyi magyar erkölcsi léte, szellemi higiéniája, etnikai fennmaradása kerül veszélybe – mint ahogy már veszélybe is került.

Hasonlóan veszélyes féligazság a válság emlegetése is. Gazdasági válságban élünk – mondják –, s ezért nem lehet semmi nagyobb vállalkozásba belekezdenünk. Bár csak így volna! – mondom én –, mert sajnos, szellemi-erkölcsi válságban élünk, amiből sokkal nebezebb kilábal-

ni, mert épp a cselekvőképességet bénítja, s az erkölcsi sebeket csak több nemzedék céltudatos, áldozatkész, megfeszített – gyakran reménytelennek látszó – nemzetnevelői, pedagógiai munkájával lehet gyógyítani.

Annyival is inkább, mert ez a válság sem új keletű. Ha más arccal és más fegyverekkel támadt is régebben, már száz éve ismerjük, s ez olyan hosszú idő, hogy akár hozzá is szokhatunk volna. Gazdasági vonatkozásban éppúgy, mint szellemiekben. S ahhoz is, hogyan lehet átvészelni. Mert erre is van a magyar történelemben elég példa: a permanens és meg-megújuló válság mellett az ugyancsak ismétlődő parádés konszolidációkra. Ebben mindig óriások voltak: az olyan konszolidációkban, amelyek nem oldanak meg semmit, de mindent letagadnak.

Ez a más és más színpalak között többször is megismétlődő történelmi önbecsapás nemcsak azért történetet meg velünk, mert a külső körülmények ránk kényszerítették. Ezeknek a csírája bennünk is megvolt és megvan. Ha kegyetlenül igazságos akarok lenni magunkkal szemben, azt kell mondanom, hogy ezt mi saját magunk provokáltuk ki. És amíg nem merünk szembenézni magunkkal, mindez újra meg is történhet velünk, és bizonyos vagyok benne, hogy akkor meg is fog történni.

Itt tartunk, és nyakunkon a baj. Halogatásra nincs idő, külterjes megoldásra nincs mód. A szegénységet nem lehet államosításokkal orvosolni, a lakáshiányt kitelepítéssel. A gyógykezelés csakis belterjes lehet: tárgyát tekintve éppúgy, mint erőforrásait. Nem gyógyszerezni kell a szervezetet, hanem ellenállóvá tenni, áthangolni, a benne szunnyadó erőket életre galvanizálni, a működő erőknél célt és irányt szabni. Ehhez azonban program kell.

Céltalanság, program- és reménynélküliség: a válságban ez a legszegénylevesebb. Úgy élünk, mintha a kivárás, a kibőjtölés volna a legjobb stratégia. Mintha csak túlélni akarnánk a nemszeretett éveket, mintha mi is döntetlenre spekulálnánk, és azt binnénk, az is valami, ha megússzuk a két félidőt gól nélkül. A kettős sípszóval azonban semminek sincs vége, az idő nem old meg semmit, és a kivárás még a túléléshez sem elegendő. Ez a stratégia egyértelműen csak vereséghez vezethet.

Helyzetünkben az erkölcsi vereség végzetes. Ha a sorssal nézünk farkasszemtel, nincs helye a köntörfalazásnak. Tudomásul kell vennünk, hogy szomszédaink nem féltő szeretettel figyelik, mi történik velünk és nálunk. Egyes nebezen félreérthető megnyilvánulásaikból joggal következtethetjük, hogy nem a javunkat kívánják, hanem épp ellenkezőleg. És a számok, a statisztikai adatok mind az ő reményeiket látszanak igazolni.

Vészhelyzetben élünk, etnikai létünk forog kockán. Hosszú távú, megtartó programra van szükségünk, amely az energiákat összefogja, és egy cél irányába tereli. Hogy vannak ilyen energiák, nap mint nap látjuk, de azt is, hogy ezeket az állam képtelen megszervezni, társadalmi szintre emelni, sőt kapkodásával a kezdeményezéseket is szétzilálja.

Beteg az ország, gyógyítani kell. A soha nem volt feladat soha nem volt eszközöket kíván. Az első és a legfontosabb, hogy higgyünk a gyógyulás lehetőségében. Önmagunkat kell átgúrunk, ezt jelenti a belterjesség. Nem csalóka szavakkal, hazug illúziókkal, mert a hazugság öl. Az igazság viszont gyógyít.

A másik radikális gyógyszer, ahogy már mások is leírták, a meg nem becstelenített demokrácia. Erről is könnyebb beszélni, mint élni vele.

Újra fel kell építenünk ezt a szellemi országot, s ha ki akarunk lépni mostani konszolidált – sokszor már úgy látom – vidám baldoklásunkból, új értékrendet kell kialakítanunk, amelynek központi kategóriája nem lehet más, csak a szellemi érték és a minőségi elv. Ennek a mozgalomnak válhatna egyik kovászává az írószövetség is, s alapszabályában a célok közt szívesen olvasnám az új értékrend megeremtésének igényét.

Az ország lelkekben él. Az újjáépítést itt kell kezdeni, mindenekeelőtt saját magunkban. S ahogy a belső etikai krízis katasztrófális külső struktúrákat, félelmes történelmi eseményeket

szült, hiszem, hogy az őszinte, belső megújulás kiprovokálja a maga egészséges szervezeti formáit. Mindenekelőtt az oktató-nevelő munka új szellemben működő minőségi műhelyeit.

A történelem szorítását mindannyian érezzük, a részletes program kidolgozása másokra tartozik. Azt viszont nem tehetjük meg, hogy lelkiismeretünket hamis tapintatból vagy félelemből elnémítsuk. Mint ahogy bajainkról és reményeinkről mások is beszéltek – hogy csak néhány nevet említsek a közelműltből: Fekete Gyula, Csurka István, Varga Domokos, Csoóri Sándor vagy Mészöly Miklós, s annak idején, 1940-ben Móricz Zsigmond, mikor „megrettenve és bele-sápadva” látta, hogy „el vagyunk késve”. Akkor adta ki a Kelet Népeben a jelszót:

Ne politizálj, hanem építkezz!

A helyzet azóta semmit sem javult. Megrettenve és belesápadva nézem a statisztikákból kirajzolódó országos pusztulás képét. Talán még nem késünk el. Hinnünk kell benne.

Nyílt, egyenes beszédre van szükségünk. Demokráciára, nem vádiratokra; nem arra, hogy a bűnöket felemlégsünk, és mások nyakába varrjuk, hanem cselekvésre; arra, hogy amit az elmúlt évtizedek a lelkekben leromboltak, újjáépítsük.

Hagyd a bűnbakkeresést – építkezz!

Ennek szellemében dolgozzunk!

Zavart templomi vagy inkább síri csend, majd óriási taps, csak az elnökség ült dermedten.

Ez volt első (politikai fogantatású) kalandom csúcspontja. (Cseppnyi keserűséget csak akkor éreztem, mikor *Emelt fővel* című könyvem egyik hivatalos lektora – akiről azt gondoltam, a véleményezett könyvet el is olvasta –, miközben őszinte örömmel és boldog szeretettel ölelt át, meghatottan valami olyasfélét suttogott gratuláció közben, hogy nem is gondolta, hogy ilyen mértékig a szívemen viselem a magyarság sorsát.)

Másnap szegény elnökünk, a megrettent Hubay Miklós azzal nyitott, hogy a vendégektől bocsánatot kért az előző napon törtétekért. Berecz Jánosék ugyanis előre megszervezett támadást gyanítottak, titkos összeesküvést, és a „robbantás” szerintük azért volt az utolsó félórára időzítve, hogy ők azon nyomban ne válaszolhassanak, és egész éjjel az ott hallottak, a megtorlatlanul maradt „demagógok” vádaskodása duruzsoljon a fülekben. Csúrkának adott válaszában Berecz János bejelentette, hogy az ecsedi láptüzet eloltották (ami természetesen nem volt igaz), Mészöly Miklóssal még lehet tárgyalni, mondta, de Albert Gábor ultimátumát, demagóg provokációját visszautasítja.

A politikai szélirányt szimatolók közt természetesen akadtak olyanok, akik pontosan tudták, hogy mit várnak tőlük, s Asperján Györggyel az élen siettek nyilvánosan is elhatárolódni azoktól, akik a határon túli magyarok ügyeibe „akár még ellenükre” is bele akarnak szólni, akik át akarják gyúrni a magyarságot. De olyanok is voltak, akik mellém álltak. Csoóri Sándor a régi ismerős közvetlenségével szelídebb kiadású paraszt Révainak nevezte Berecz Jánost, aki szabolcsi ősei felemlégetésével igyekszik maga és a párt mellett hangulatot kelteni.

A végső aduval, a szövetség működésének felfüggesztésével ugyan nem rukkolt elő a párt, de a Köpeczi–Berecz-féle fenyegetőzés így is megtette a hatását. A titkos választás eredményét ugyan nem tudta megfordítani – a legbefolyásosabb emberek, a párt élvonalbeli katonái kibuktak az új választmányból –, néhányan azonban tüstént bejelentették kilépésüket az írószövetségből. A sértett hiúság, a taktikázás, a bolsevik párthűség, az egzisztenciális riadalom, a pőre félelem egyaránt szedte áldozatát, és szinte szégyellem leírni a neveket. Az első kilépők közt ott volt listavezetőként a pártszolgálatos Asperján György, az egykori ávós vallatótiszt Berkesi András mellett a kétszeres Kossuth-díjas Juhász Ferenc, Szabó Magda és Nemeskürty István. A Kádár-tisztelő Gyurkó László és Moldova György éppúgy kilépett, mint Köpeczi Béla, Pándi Pál, a megrettenten helyezkedő Bata Imre, és számuk – mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a párt a szövetség jogait alaposan megnyirbálja, s megpróbál majd egy ellenszövetséget összeesküszkálni – decemberben huszonhatra növekedett.

A hírújság jól működött. Hónapokba tellett, míg a Szabad Európa Rádió nevetségesen badar első híradásai után meg tudta szerezni a hiteles szövegeket. Az ott elhangzottak egy része, valamint a közgyűlés reális értékelése is csak két hónapos késéssel jelenhetett meg egy számszámításban, a Demokrata stencillel sokszorosított oldalain (1987. 1. sz.). A közgyűlés eseményeit Kármentő Imre (?) kommentálta *A hatalom kudarcai* című írásában. Ebből a cikkből idézek egy rövid passzust:

„Ebben az országban, ahol a lakosságot gyakorlatilag kirekesztették a politikából, sorsa intézéséből, az irodalom, az írók egy része (derekas része) felvállalta az ország gondjait, a társadalom és a nemzet érdekképviselését. Nem kérte senki: a lelkiismeretüket és a magyar irodalom legjobb hagyományait követték csupán.

Az írószövetség közgyűlése demokratikusan, titkos szavazással választotta meg a szervezet új vezetőit és választmányát. A demokratikus és hazafias érzületű szövetségi tagoknak sem anyagi, sem hatalmi eszközök nem álltak rendelkezésükre a választás befolyásolásához. Ez a választás a maga manipulálatlan tisztaságával szinte példátlan a hazai közéletben. A hatalom most mégis vonakodik partnerként elfogadni az írószövetség új vezetőségét. Azok, akik évtizedek óta manipulálják a közvéleményt, terrorizálják a társadalmat, és packázgatnak a magyar irodalom orgánumaival és jeles személyiségeivel, épp ők most manipulációt emlegetnek. Valójában az ő manipulációs kísérletük szenvedett kudarcot.

Most diszkriminációt emleget Köpeczi Béla – csak azért, mert kiesett a választmányból néhány személy, mintha bizony bárkinek is örökös joga lenne a választmányi tagságra. A szilenciumok kimondását bezzeg nem tartotta diszkriminációnak. Türelmetlenséget ró fel a többiségnél Köpeczi Béla, mintha bizony nem lenne természetes, hogy a csaknem harminc évig tartó szótlán engedelmesség után, a mai válságos helyzetben más hang is hallatszik, nem csak hozsannázás.

Már a közgyűlés előtt híre járt, hogy a pártközpont elszánta magát a kenyértörésre, és esetleg felfüggesztik vagy feloszlatják a szövetséget, ha a közgyűlés nem a hatalom százjéze szerint zajlik le, vagy a választás eredménye nem lesz a kedvére. Az írószövetségi pártszervezetek nevében a közgyűlésen ismertetett levél a maga intelmeivel a baljós jelek egyike volt. Berecz a közgyűlésen megmondta: az írók olyan vezetőséget választanak, amelyet akarnak, de „mi” majd eldöntjük, tárgyalunk-e vele. A burkolt és nem is igen burkolt fenyegetőzések végül mégsem hatottak, sőt inkább azokat is a hatalom ellen hangolták, akik addig haboztak, csatlakozzanak-e a nemzeti gondok miatt szót emelő társaikhoz.”

Az új választmány Cseres Tibort választotta meg a szövetség elnökének, s néhány nap múlva a szövetség pártszervezetét is összehívták, ahol parázs vita alakult ki, de a bolsevik módszereket erőltető konzervatív szárnyat leszavazták. Mindezt és a vita részleteit azért ismerem, mert egyik ismerősöm, akivel sem azelőtt, sem azóta semmilyen személyes kapcsolatban nem voltam, eljött hozzám, és az ott történekről, lelkiismerete parancsának engedve, töviről hegyre beszámolt.

Korábban az írószövetség prózáirói és műfordítói szakosztályüléseire még hébe-hóba sem jártam el. Most viszont, a történekről – hogy ezzel is erősítsem a kommunista hatalom erőszakoskodása és mesterkedése ellenére is fennmaradt szövetséget – elhatároztam, hogy ezekre a szakosztályülésekre is eljárrok. Vesztemre!

Így és ezek után került sor bizonyára még 1986 decemberében a prózai szakosztály alakuló ülésére, amelyen húszan-huszonötön lehettünk jelen. Elnöknek szinte egyhangúlag Kerajt választottuk meg, akit még egyetemi éveimből ismertem, ha nem is az egyetemről, mert ő akkoriban munkásként Csepelen dolgozott, s időnként rémtörténeteivel traktált, például a pán-célózott autókkal, lövésre kész gépfegyverekkel térdre kényszerítet csepeli, úgynevezett „vaksztrájkokról”. Kertész Ákos – mert őt nevezték régi barátai és ismerősei Kerajnak – annak

ellenére vállalta el az elnöki tiszteket, hogy megbéklyózott nyelvű ember lévén, meglehetősen neheze esett a beszéd. Különösen feszült helyzetekben, nyilvános szerepléseken olykor öt-tíz másodpercig vagy még tovább is birkózott egy-egy magát megmakacsoló szóval. Ezekben a csend szabdalta beszélgetésekben tapasztalta az ember, hogy a nyelv milyen hatalmas redundanciával, „fölösleges” elemek halmozásával dolgozik. Keraj belekezdett mondandójába, s két-három kinnal világra gyötört szó után már pontosan lehetett tudni a befejezést. Érdemes megemlíteni, hogy Keraj nem minden helyzetben volt „beszédhibás”. Görcsös erőlködés, akadozás nélkül, igen szépen mondott verset. A kötött szöveg, a költészet megoldotta nyelvét.

Miután Ákos a szakosztályi ülés néhány mondatos elnöki megnyitóján átverekedte magát, megkönnyebbülten adta át a szót a többieknek. A téma adott volt: mit várhat a szövetség a konfrontáció után az elkövetkező időben, mit jelent a nemzetközi kapcsolatok korlátozása és hasonlók. Néhány szót magam is szóltam, s nem sokkal utána szót kért az egyik résztvevő, s nagyjából a következőket mondta. Ő végigülte a közgyűlést, meghallgatta a beszámolókat, jelen volt Albert Gábor (fentebb teljes terjedelemben idézett) hozzászólásánál is, és most csak azt nem érti, az nem volt számára világos, hogy Albert Gábor (és ami most következik, az pontosan így hangzott el) *kinek az érdekében, Kiss János altábornagy vagy Szálasi Ferenc érdekében beszélt?*

Kiss János altábornagy vagy Szálasi Ferenc!

Húsz-huszonöt magyar prózaíró – vagy egyszerűen: író, vagy még egyszerűbben: magyar ember – volt jelen, és mindenki hallgatott. Senki sem szólalt meg, senki sem szolt az érdekeken vagy mellettem egyetlen kukkot sem. Mindenki hallgatott. Igaz, egyetlen régi barátom sem volt jelen, de akik ott ültek és hallgattak, akik úgy tettek, mintha el sem hangzott volna Kiss János altábornagy és Szálasi Ferenc neve, ezek, ha nem is voltak a barátaim a szó legszorosabb értelmében, de ellenségeim sem lehettek. Félték volna? De kitől? És ennyire?

Én pedig – gondolom – sápadtan és megkövülten vártam, hogy valaki mégiscsak felpattan ennek a képtelen inszINUÁCIÓNAK a hallatára, hogy kiabálni kezd. De nem. Semmi sem történt, s közben már a lélektani pillanat is elenyészett, már én sem állhattam fel a magam védelmére. A dermedt másodpercek felfalták az időt, és ahogy ott ültünk, olyan volt, mintha meg sem történt volna az, ami megtörtént. Maradt a fagyasztó csend.

Mikor felocsúdvá a kábulatból az előtérben számon kértem támadómtól a rágalmazást, zavartan magyarázkodni kezdett, hogy félreértettem, Szálasi Ferenc nevével csak az egyik oldalt jelölte, és mivel egyfelé laktunk, egy lakótömbben, felajánlotta, hogy autóján hazavisz. És én még el is fogadtam, s ellenvetéseimre egész úton szálnalmas magyarázkodását kellett hallgatnom, szünet nélkül azt hajtogatta, hogy szó sincs inszINUÁCIÓRÓL, Szálasi Ferenc (a felakasztott nyilas „nemzetvezető”) szinte véletlenül csöppent bele az ő ártatlan kérdésébe.

Kalandomnak ez volt a mélypontja: huszonöt hallgató ember, huszonöt, egyenként jó szándékú ember. Dermedten figyelik az eseményeket, és arra várnak, hogy majd a *másik* közbelép. Várnak, s ezalatt, ebben a szellemi „aluljáróban” a szemük láttára vernek agyon valakit.

Túléltem ezt is, de elfelejteni nehezen lehet. Talán nem is szabad.

Az már csak az aláfestő zenéhez tartozik, hogy januárban a kiadó – hiába hoztam a korábban feltételként szabott garanciát az ÁKV-től bizonyos példányszám átvételére – hirtelenjében lemondta *Emelt fővel* című, „szólásszabadságot hozó” könyvem második kiadását. Hogy az ugyancsak szerkesztés alatt lévő másik kéziratomat indoklás nélkül visszakaptam. Ez a kiadó az éppen Amerikában vendégprofesszorkodó Ungvári Tamás villájában működött, könyvemet pedig az írószövetségből ugyancsak kilépő Hegyi Béla szerkesztette. Ő azonban csak ítéletvégrehajtott volt, de mikor az igazgatónőtől időpontot kértem, hogy megtudakoljam a váratlan fordulat okát, a titkárnővel kiüzent, hogy számomra sem most, sem máskor nincs ideje, egyáltalán nem kíván soha fogadni.

Az *Emelt fővel* második kiadása sosem jelent meg, a másik kézirat (amely akkor a *Besúgók és grállovagok* munkacímet viselte) két és fél év múlva, 1989 augusztusában jelent meg a Maecenas Kiadónál, *Zsákutcák bősei* címmel.

Első politikai kalandom feloldó zárlatát, a kádenciát azok a telefonok jelentették, amelyekkel többen is együttérzésükről, egyetértésükről biztosítottak, s kérték, jelezzem, ha megtorlásként bárhol is megjelenési nehézségeim támadnának. Többek közt Cseres Tibor, Nemes Nagy Ágnes és Timár György keresett meg ebben az ügyben. Sőt, a nemrégén indult *Újbold-Évkönyv* szerkesztője, Lakatos István kéziratot kért tőlem, s egyik terjedelmes tanulmányomat közölte az 1986-os év második számában (*Egy borkereskedő lelki alkata*). Fekete autók akkor már nem jártak, nyilvános szilenciumot nem hirdettek, legfeljebb „kizárólag esztétikai kifogásokra” hivatkozva adták vissza az ember kéziratát, vagy a felelős vezető kiüzent, hogy nincs és nem is lesz ideje „elfogadhatatlan” kéziratokról tárgyalni.

A szolidaritás megnyilvánulásai, a szoros és szűk baráti közösség együttérzése, a család segített átvészelni ezeket az éveket, és annak biztos tudata, hogy – ha én esetleg meg nem is érem – előbb vagy utóbb összeomlik ez a hazugságokra épülő, agyaglábakon álló Asszír-Babiloni Birodalom.

Kálmán Kata: Bartók és Pásztory Ditta (1936)